

УДК 811'42:811.124

ФАУНОНАЗВИ В ЛАТИНСЬКИХ ПАРЕМІЯХ

Третьякова Катерина Володимирівна,

канд. філол. наук, доц.

Рівненський державний гуманітарний університет

У статті розглянуто одну з полемічних проблем пареміології – дефініцію паремій. Укладено класифікацію латинських паремій із фауноназвами у їхньому складі. Акцентовано на рисах антропоцентричності та оцінній семантиці паремій.

Ключові слова: паремія, фауноназва, анімалістичний компонент, етнопсихологічний "портрет", оцінний компонент.

З тріади понять "мова-ментальність-культура" вже протягом півстоліття впевнено розпочинаються дослідження пареміологічного корпусу мов. Витоки паремій справедливо слід шукати в етнокультурно-лінгвістичному спадкові людства, "...у скарбівні ... мови..." (Іван Франко).

Паремії як об'єкт дослідження об'єднали зусилля дослідників різних галузей знань – етнографів, філософів, психологів, лінгвістів, власне пареміологів та пареміографів. Попри велику кількість спеціальних праць серед вчених досі немає одностайності щодо статусу та місця паремій в ієрархічній будові мови; відсутні чіткі, універсальні критерії відбору, аналізу, класифікації, опису паремій, а звідси суперечливість, методична невпорядкованість, хибне двозначне тлумачення, помилкові, сумнівні судження та висновки. Однією з центральних проблем пареміології є, на нашу думку, відсутність академічної дефініції паремій, критеріїв їхньої диференціації та демаркації.

Підґрунтя вивчення паремій закладене Ф. Буслаєвим, О. Потебнею, І. Срезневським, О. Шахматовим, Л. Щербою, Ф. Фортунатовим, Є. Поливановим, Л. Булаховським, розвивається науковцями в різних напрямках. В останні роки з'явилася велика кількість публікацій. Українські анімалізми вивчали І. О. Голубовська, О. П. Левченко, Д. В. Ужченко; Г. Л. Кривенко досліджувала особливості паремій з анімалістичним компонентом на матеріалі англійської та української мов. Але, незважаючи на значні досягнення в цій царині, у вивченні паремій залишається низка проблемних питань, суперечливих тверджень, зокрема таких, що стосуються походження, структурно-семантичних, функціонально-стилістичних, прагматичних особливостей тощо. Новим і досить актуальним у сучасній лінгвістиці є питання про виокремлення в мовній системі пареміологічного рівня, що обіймає два великі мовні шари – фразеологічний та власне паремійний. Одиниці пареміології, навіть найменші та найпростіші за формою, являють собою тексти, тобто вербальні конструкції, які можуть використовуватися самостійно, виступати знаками й одночасно типовими моделями різних типових ситуацій [Колоїз 2012, 61].

Вивчення паремій має довгу і цікаву історію як у вітчизняному, так і зарубіжному мовознавстві проте навіть *фольклорний бум*, за визначенням З. Коцюби, підвищивши інтерес до паремійно-прислівникового фонду різних мов, ще не може пишати закінченістю дослідження в цій галузі. [Коцюба 2009, 35]

Паремії активно відтворюються, переосмислюються, трансформуються, асимілюються тощо. Якими б влучними, оригінальними та неповторними не видавались

паремії їх творцям та мовцям, творення таких одиниць підкорюються певним, універсальним законам, а механізми доведення до досконалості та подальшого засвоєння народами-носіями є однаковими. Саме латинській (і давньогрецькій загалом) паремійний корпус є і залишається невичерпним джерелом, основою для творення національних фондів багатьох європейських мов. Латинські паремії зазвичай згадуються побіжно, виключно в якості етимонів або об'єктів порівняння, чим пояснюється **актуальність** появи даної праці.

Об'єктом розвідки є паремії з анімалістичним компонентом; **предметом** – близько 200 фауноназв, відібраних з Bestiaria Latina. Зауважимо, до фауноназв ми відносимо іменники на позначення тварин (свійських і диких), птахів, комах, риб, земноводних (як реальних, так і міфічних).

Наукову новизну праці визначаємо як виявлення лексико-семантичної варіативності вживання та оцінних характеристик власне латинських паремій із анімалістичним компонентом.

Для досягнення окресленої мети визначено наступні завдання: 1. сформулювати власне розуміння терміну "паремія"; 2. проаналізувати, систематизувавши за групами, латинські паремії із фауноназвами у своєму складі з точки зору їхньої суб'єктно-оцінної конотації та семантичних параметрів відбору. У праці використано **методи**: суцільної вибірки, моделювання з метою дослідження та опису пареміологічних семантично-оцінних моделей, а також описово-аналітичний, статистичний (квантитативний) методи, метод контент-аналізу, класифікації, узагальнення.

Паремії – це живий, рухливий (або ж рухомий) організм, котрий "всмоктав" реалії, процеси, явища, зміни суспільства й відбиває їх в багаточисленних варіантах і трансформах. Емоційно-оцінний потенціал паремій, що стисло, влучно, мінімалістично, проте із максимальною змістовною ємністю характеризують предмет або явище – ось, далеко неповний перелік епітетів паремій.

Паремії відтворюють типові ситуації, мають схожий логічний зміст, в якому превалує образність. Подібно до казок, байок, легенд тощо паремії є цілісними словесними творами, витворами, із закінченим самостійним значенням, котрі, однак можуть функціонувати лише як елементи тексту або дискурсу. Подібно до фольклорних текстів, закладений в пареміях зміст, має тему (або теми), отже паремії ситуативні. Ситуативність паремій двозначна: з одного боку, їхнє вживання обмежується ситуацією, з іншого, вони самі моделюють ситуацію, уточнюють, окреслюють або називають її. Пареміям властиві три структурні автономні плани: окрім двох загально відомих (вираження та змісту), ще один – реалістично-концептуальний [Пермяков 1988, 83]. Професор І. О. Голубовська вживає термін *надзнакова єдність* по відношенню до прислів'їв/паремій, в чому вбачається двозначність становища паремій в ієрархічній системі мови – паремії є мовними одиницями (як фраземи), що функціонують на вищому синтаксичному рівні, у дискурсі [Голубовська 2004, 67]. Паремії виділено в окремий жанр, малих фольклорних форм, а отже паремії виконують різноманітні текстові прагматичні функції (повчальні, порівняльні тощо).

Відомий американський літературний критик, філософ К. Бьорк назвав паремії *стратегіями для розв'язання ситуацій* [Burke 1957, 296]. На думку вченого, людям

властиво відмічати що деякі соціальні ситуації регулярно повторюються, є свого роду закономірностями, тому люди намагаються знайти для них назву, дати їм імя. Тобто, соціальні структури породжують *типові* ситуації *type situations* – різновиди суспільних відносин конкуренції/співіснування. Такі ситуації важливі для благополуччя людини, є свого роду керівництвами, порадиниками, часто пропонують стратегію для їхнього вирішення [Burke 1957, 293–301]. К. Бьорк, аналізуючи зміст паремій, відмічає, що паремії не *література у чистому вигляді, а медицина* [Burke 1957, 293].

З вищесказаного випливає твердження, що паремії виконують когнітивну функцію схематизації та до певної міри спрощення знань, тобто результатів пізнавальної діяльності людини (понять, суджень, вірувань, побажань, уявлень про оточуючий світ тощо). Властива пареміям схематизація дійсності сприяє їхньому вживанню по відношенню до різних більш-менш типових ситуацій, що дозволяє визначити ще одну рису паремій – поліфункціональність (пор. із прагматичними функціями Л. Г. Пермякова).

Паремії є відбиттям елементарних вірувань, почуттів, побажань, з котрих формується світогляд, відносини, соціальні установки, плани, а це є проявом трьох напрямків людського пізнання – когнітивного, емотивного, побажального [Hernandi P., Steen F. 2003, 189–200]. Дане твердження робить можливим визначити характер паремій як антропоцентричний, такий, що створений людиною для людини. Паремії змальовують свого роду етнопсихологічний *портрет* мовців, узагальнено, опосередковано зображаючи схему поведінки, рис, якостей, зовнішніх характеристик тощо. Як наслідок, питома вага паремій наділена переносним значенням, а звідси твердження, що притаманна пареміям метафоричність дозволяє оперувати аналогіями, тобто співвідносити ситуацію, що окреслює паремія із групою подібних життєвих ситуацій.

Слідом за А. О. Константиною, ми визначаємо паремії як розповсюджене традиційне судження невідомого автора, що являє собою у граматичному плані закінчене речення із узагальненою конкретизуючою семантикою і оцінну характеристику [Константинова 2007, 57].

Встановлено, що у семантиці латинських паремій з фауноназвами в переважає оцінний компонент. У кількісному відношенні найпродуктивнішими є фауноназви на позначення диких птахів 36 (20 %), диких тварин 34 (19 %), комах 20 (10 %), риб, мешканців морів та океанів 15 (9 %), міфічних звіроподібних істот 14 (8 %); водночас найчастотнішими є паремії, до складу яких входять анімалізми на позначення свійських тварин 13 (7 %) (на відміну від свійських птахів – 3 (1,7 %)).

У класифікації пареміологічних одиниць латинської мови із фауноназвами привалюють наступні оцінні параметри:

1) **моральних якостей:** *Aquilam noctuae comparas. = Formicae comparas camelum.* – Порівнюєш орла і сову (мураха з верблюдом);

2) **розумових здібностей (мовлення):** *In lingua mihi bos. ≈ Bovem in faucibus portat.* – Не могли висловити думку. *Purus grammaticus, purus asinus.* – Дурна пташка і дурна її пісня; *Noctuinum ovum.* – Печений лід (*букв. Яйця сови*) (Йдеться про щось дуже рідкісне, адже в уявленні стародревніх сови яйця не несли).; *Ne sit*

formica sapientior te, quae congregat in aestate unde vivat hieme. – Не слід насміхатися над мурахою, котра влітку робить запаси на зиму;

3) **зовнішності:** *Asinus asino pulcher.* (A donkey is beautiful to another donkey.) ≈ Свій свояка бачить здалека. *Noctuae pullus suus pulcherrimus.* (To an owl, her own chick is the most beautiful.) ≈ *Cicada cicadae cara, formicae formica.* (Cricket loves cricket, ant loves ant.) – У кожної матері найкращі на світі діти.; *Aquila alba.* (A white eagle.) – Біла ворона.

4) **поведінки (морально-етичних уявлень):** *Rex aut asinus.* (A king or a donkey.) Або пан або пропав.; *Aquilam volare doces.* (You are teaching an eagle to fly.) – *Вчиму орла літати.*; *Tu si me amas, canem meum dilige.* (If you love me, cherish my dog.) – Любиш мене, люби й мого собаку.; *Asinus asinum non prehendit.* (One donkey does not grasp the other.) = *Lupus non mordet lupum.* – Вовк вовка не кусає (Ворон ворону ока не виклює.); *Qui lavat asinum, perdit aquam et saponem.* (Washing a donkey is a waste of water and soap.) – Мити ефіопа (робити марну справу).; *Athenas noctuam.* ≈ *Ululam Athenas ferre.* (An owl to Athens. ≈ Coals to Newcastle) – Носити дрова до лісу.; *Canis qui mordet, mordetur.* (A dog who bites is bitten.) ≈ *Canis mordens non latrat.* (A dog that bites does not bark.) – Як гукнеться, так і відізветься.

5) **способу життя:** *Quod licet Iovi, non licet bovi.* – Що дозволено цареві, не дозволено бикові.; *Canis canem non est.* (Dog does not eat dog.) ≈ *Furemque fur cognoscit, et lupum lupus:* = Чумак чумака (кулик кулика) бачить здалека. = Свій свояка вгадає здалека. = Лисий лисого здалека бачить.

6) **соціальний статус:** *Aquila non captat muscas.* (An eagle does not hunt flies.) – Орел не ловить мух.; *Ab asinis ad boves.* – Із грязі в князі.; *Asinus inter apes.* = *Asinus inter simias.* – Свій серед чужих.

7) **фізичних характеристик:** *Aquila in nubibus.* (An eagle in the clouds.) – Орел в небесах.; *Ex auribus cognoscitur asinus.* (You can tell a donkey by the ears.) – По кігтях упізнають лева, а по вухах – віслюка *etc.*

Проведене дослідження дозволяє зробити наступні **висновки:**

- 1) паремії – одиниці, добре відомі представникам певного мовного соціуму;
- 2) паремії є актуальними у когнітивному (пізнавальному та емоційному) плані: вони схематизують типові життєві ситуації, накреслюючи антропоцентричний "портрет";
- 3) фауноназви, як компонент, представляють значний у кількосному та якісному відношенні відсоток у пареміологічному корпусі латинської мови та відіграють особливу роль у творенні пареміологічної картини;
- 4) через притаманну пареміям метафоричність проявляється імпліцитно виражений в них антропоцентризм.

Перераховані властивості паремій є визначальними для лінгвокогнітивних феноменів, Дана праця претендує на своє місце серед досліджень, присвячених етнічно-психологічній своєрідності фольклорного слова. Підтверджено, що національно-культурний пареміологічний фонд є специфічним для кожної мови, у зв'язку з цим видається перспективною проєкція теоретичних здобутків пареміології на пареміологічні корпуси сучасних мов, зокрема, давньогрецьку та латинські мови.

Третьякова К. В., канд филол. наук, доц.

Ровенский государственный гуманитарный университет

Названия фауны в латинских паремиях

Статья посвящена одной из самых полемичных проблем паремиологии – дефиниции паремий. Представлена классификация латинских паремий с фауноназваниями как их компонентом. Внимание акцентируется на чертах антропоцентричности и оценочной семантике паремий.

Ключевые слова: паремия, названия фауны, анималистический компонент, этнопсихологический "портрет", оценочный компонент.

Tretyakova K. V., Ph. D., Associate Professor

Rivne State Humanitarian University

Fauna Names in Latin Proverbs

The present paper is devoted to one of the polemic problems of paremiology – the definition of proverbs. The classification of Latin proverbs including fauna names as its component is proposed. The special attention is paid to the features of anthropocentrism and estimative semantics of proverbs.

Key words: proverb, names of fauna, animalistic component, ethnopsycologic "portrait", estimative semantics.

Література:

1. *Голубовська, І. О.* Паремії як відбиття ціннісних пріоритетів етнічної спільності (на матеріалі української, російської, англійської, китайської мов) / І. О. Голубовська // Мовознавство. – К., 2004. – № 2/3. – С. 66–74.
2. *Колоїз, Ж. В.* Українсько-німецькі пареміологічні паралелі / Ж. В. Колоїз // Філологічні студії. – 2012. – Вип. 7. – С. 60–80.
3. *Константинова, А. А.* Коммуникативно-прагматический потенциал пословиц и поговорок в современной англо-американской прессе : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 "Германські мови" / Анна Александровна Константинова. – Тула, 2007. – 206 с.
4. *Коцюба, З. Г.* Паремії як об'єкт етнолінгвопсихологічного дослідження / З. Г. Коцюба // Мовознавство. – 2009. – № 2. – С. 34–47.
5. *Кривенко, Г. Л.* Зоосемізи в англійській та українській мовах : семантико-когнітивний і функціонально-прагматичний аспекти : дис... канд. філол. наук : 10.02.17 "Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство" / Ганна Леонідівна Кривенко. – К., 2006. – 230 с.
6. *Левченко, О. П.* Принцип зооцентризму у фразеотворенні / О. П. Левченко // Проблеми зіставної семантики: зб. наук. ст. – К. : КДЛУ, 2001. – Вип. 5. – С. 206–209.
7. *Пермяков, Г. Л.* Основы структурной паремиологии / Григорий Львович Пермяков. – М. : Наука, 1988. – 237 с.
8. *Ужченко, Д. В.* Семантика українських зоофразеологізмів в етнокультурному висвітленні : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 "Українська мова" / Дмитро Вікторович Ужченко. – Луганськ, 2000. – 248 с.
9. *Bestiaria Latina: Stories about Animals in Latin* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bestlatin.net/zoo/index.htm>.
10. *Burke, K.* Literature as Equipment for Living / Kenneth Burke // The Philosophy of Literary Form. – N. Y. : Vintage Books, 1957. – P. 293–304.
11. *Hernandi, P.* The Tropical Landscapes of Proverbia : A Crossdisciplinary Travelogue / Paul Hernandi, Francis Steen // Cognition, Comprehension, and Communication: A Decade of North American Proverb Studies (1990–2000). – Baltmannsweiler, Germany : Schneider Verlag Hohengehren, 2003. – P. 185–204.

Стаття надійшла до редакції 10.04.14